

به نام یزدان پاک

همه سوال های

دکترای تخصصی (Ph.D)

باستان شناسی

۱۴۰۴-۱۴۰۵

گردآورندگان

گروه مولفین پردازش

فهرست مطالب

پیش گفتار ۷

آزمون دکترای باستان شناسی ۱۴۰۴

دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران ۹

پاسخ نامه دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران ۱۲

دوران اسلامی ۴۲

پاسخ نامه دوران اسلامی ۴۴

مبانی باستان شناسی ۶۲

پاسخ نامه مبانی باستان شناسی ۶۴

آزمون دکترای باستان شناسی ۱۴۰۵

دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران ۸۴

پاسخ نامه دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران ۸۷

دوران اسلامی ۱۱۷

پاسخ نامه دوران اسلامی ۱۱۹

مبانی باستان شناسی ۱۴۰

پاسخ نامه مبانی باستان شناسی ۱۴۲

واژگان تخصصی ۱۶۹

منابع ۱۷۵

پیش‌گفتار و مقدمه مؤلفان

به نام خداوند جان و خرد

باستان‌شناسی تنها کاوش در دل خاک و جستجوی اشیای خاموش نیست؛ بلکه خوانشِ هویت، فرهنگ و تبارِ انسان در گذرِ هزاره‌هاست. این علمِ شگرف، پلی است میان گذشته‌های دور و جهانِ امروز تا از رهگذرِ بررسی بقایای مادی، به درکِ عمیق‌تری از پویاییِ جوامع، تحولاتِ زیست‌محیطی، شکوه معماری و پیچیدگی‌های اندیشه بشری دست یابیم. در این میان، فلات ایران به عنوان یکی از کهن‌ترین گاهواره‌های تمدن بشری، جایگاهی بی‌بدیل در مطالعات باستان‌شناختی جهان دارد.

آزمون ورودی مقطع دکترای تخصصی (Ph.D) باستان‌شناسی، آوردگاهی است که نه تنها وسعتِ دانشِ محفوظاتی، بلکه عمقِ بینشِ تحلیلی، تسلط بر مکاتبِ فکری و قدرتِ استنتاجِ داوطلبان را می‌سنجد. موفقیت در این عرصه، نیازمندِ منبعی است که فراتر از تکرارِ مکررات، مفاهیم را در بستری علمی و ساختار یافته تحلیل کند. مجموعه پیش‌رو، یعنی «همه‌ی سؤالات دکترای تخصصی (Ph.D) باستان‌شناسی ۱۴۰۵-۱۴۰۴»، با درکِ همین نیاز بنیادین و با تکیه بر آخرین سرفصل‌های مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری تدوین و تقدیم جامعه‌ی علمی کشور شده است.

روش‌شناسی و رویکرد تدوین مجموعه

آنچه این کتاب را از سایر منابعِ مشابه متمایز می‌سازد، «رویکردِ تحلیلی-انتقادی» و «آموزش‌محور» در تدوین پاسخ‌نامه‌هاست. گروه مؤلفین، در مسیرِ تهیه این اثر، اصول زیر را به عنوان نقشه راه خود قرار داده‌اند:

۱. **کالبدشکافی علمی پرسش‌ها:** در این مجموعه، پاسخ‌نامه‌های تشریحی صرفاً به معرفیِ گزینه صحیح بسنده نکرده‌اند. هر پرسش به مثابه یک «مطالعه موردی» (Case Study) در نظر گرفته شده و با تشریح مبانی نظری، تبارشناسیِ کاوش‌ها و تحلیلِ دقیقِ دلایلِ ردِ سایر گزینه‌ها، ذهنِ مخاطب را برای مواجهه با هرگونه سؤال مشابه در آینده آماده می‌سازد.

۲. **استناد به منابع معتبر و روزآمد جهانی:** تمامی تحلیل‌ها، تاریخ‌گذاری‌ها و گونه‌شناسی‌های ارائه‌شده در پاسخ‌ها، بر مبنای جدیدترین مقالات، گزارش‌های میدانی هیئت‌های باستان‌شناسی (داخلی و بین‌المللی) و کتب مرجع استاندارد جهانی صورت گرفته است تا داوطلب از هرگونه منبعِ پراکنده بی‌نیاز گردد.

۳. **تکنیک‌های تست‌زنی و مهارت‌افزایی (میان‌برها):** یکی از نوآوری‌های بدیع این کتاب، ارائه «میان‌برهای تستی» و «رمزگذاری‌های ذهنی» در لابه‌لای پاسخ‌هاست. این تکنیک‌ها به داوطلب می‌آموزند که چگونه در شرایطِ آزمون، با کلیدواژه‌یابی و ردِ گزینه‌های انحرافی، در کمترین زمان ممکن به پاسخ قطعی دست یابد.

۴. **رویکرد میان‌رشته‌ای:** در تحلیلِ سؤالات، به پیوندِ ناگسستنیِ باستان‌شناسی با علومِ چون دیرین‌اقلیم‌شناسی، باستان‌سنجی، انسان‌شناسی فرهنگی و زبان‌شناسی تاریخی توجه ویژه‌ای شده است.

محتویات و ساختار مجموعه

این کتاب با نظمی منطقی و بر اساس حوزه‌های مطالعاتیِ آزمون دکترای، به سه بخش اصلی و دو پیوست کاربردی تقسیم شده است:

- **بخش اول: دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران؛** دربرگیرنده‌ی تحلیل سؤالات مرتبط با تحولات جوامع شکارورز و آغاز کشاورزی، عصر مس‌وسنگ، مفرغ و آهن، و کالبدشکافی تمدن‌های شکوهمند ایلام، ماد، هخامنشی، اشکانی و ساسانی. در این بخش، تأکید ویژه‌ای بر جغرافیای تاریخی، شمایل‌نگاری نقوش برجسته و معماری یادمانی شده است.
- **بخش دوم: دوران اسلامی؛** این فصل با تمرکز بر تکامل کالبدی و فضایی مساجد، رباط‌ها و مجتمع‌های آرامگاهی، به بررسی مکاتب شهرسازی (نظیر مکتب اصفهان) و هنرهای صناعی (سفالگری، فلزکاری، سکه‌شناسی و خطوط اسلامی) می‌پردازد.
- **بخش سوم: مبانی، نظریات و روش‌ها؛** قلب تپنده‌ی مباحث تئوریک. این بخش به نقد و بررسی تاریخچه کاوش‌ها در ایران، مکاتب فکری (تاریخ فرهنگی، روندگرا، فراروندگرا و تطوورگرایی)، انسان‌شناسی اقتصادی و الگوهای مدل‌سازی سیستم‌ها اختصاص دارد.
- **پیوست اول (واژه‌نامه تخصصی):** در انتهای کتاب، فرهنگ واژگان و اصطلاحات تخصصی به کار رفته در متن به همراه معادل‌های استاندارد انگلیسی و تعاریف فشرده تدوین شده است تا به عنوان یک راهنمای سریع مفهومی عمل کند.
- **پیوست دوم (فهرست منابع):** تجميع تمامی کتب، رساله‌ها و سفرنامه‌های کلاسیک و مدرنی که استخوان‌بندی علمی این مجموعه را شکل داده‌اند.

سخن پایانی

این اثر، حاصل تلاش بی‌وقفه، پژوهش ژرف و دغدغه‌مندی «گروه مؤلفین پردازش» برای ارتقای سطح علمی داوطلبان دکتری و پژوهشگران حوزه باستان‌شناسی است. امید است این مجموعه ارزشمند و ماندگار، نه تنها به عنوان کلیدی برای موفقیت در آزمون‌های تحصیلات تکمیلی، بلکه به عنوان یک دایرةالمعارف فشرده و راهنمای تحلیلی، در کتابخانه هر دانشجوی شیفته‌ی میراث فرهنگی ایران زمین جای گیرد. از خداوند خردآفرین، برای تمامی پویندگان راه علم و آگاهی، به ویژه داوطلبان ارجمند آزمون دکتری، پیروزی، درخشش و کامیابی روزافزون آرزو مندیم.

گروه مؤلفین انتشارات پردازش

تابستان ۱۴۰۵

آزمون دکترای باستان شناسی ۱۴۰۴

دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران

(ایلام - مادها - هخامنشی - اشکانی - ساسانی)

۱. پژوهش‌های جدید در شمال غرب و زاگرس مرکزی، کدام تاریخ پیش از میلاد را برای فرهنگ دالما ارائه کرده است؟
 (۱) ۳۵۰۰ - ۴۰۰۰ (۲) ۳۸۰۰ - ۴۲۰۰ (۳) ۴۵۰۰ - ۵۰۰۰ (۴) ۴۷۵۰ - ۵۵۰۰
۲. در کدام دوره اوروک، مرکزیت بین‌النهرین جنوبی از هم پاشید و چندین دولت شهر مستقل تشکیل شد؟
 (۱) III (۲) XIV (۳) VII (۴) IV
۳. کدام یک از فرهنگ‌های عصر مفرغ ایران، تحت تأثیر پدیده اقلیمی ۴۲۰۰ سال پیش از زمان حاضر، دچار انحطاط نشد؟
 (۱) تمدن جیرفت (۲) کورا - ارس (۳) حوزه تمدنی هلمند در سیستان (۴) خراسان بزرگ یا فرهنگ بلخی مروی
۴. مهر گونهٔ خلیج فارس در ادبیات باستان‌شناسی فلات ایران، گونه‌ای مهر خاص جزایر خلیج فارس است که هم‌زمان با دوره یحیی تاریخ‌گذاری می‌شود.
 (۱) سیلندری - IV-B (۲) استامپی - IV-B (۳) سیلندری - IV-A (۴) استامپی - IV-A
۵. کهن‌ترین بنای آیینی دوره نوسنگی، تاکنون از کدام محوطه باستانی ایران به دست آمده است؟
 (۱) محوطه شیخی آباد (۲) تپه گوران هلیلان (۳) تپه عبدالحسین (۴) تپه گنج‌دره
۶. خشت‌های موسوم به سیگاری (Cigarette brick)، از کدام دوره پیش از تاریخ شوشان رایج شده است؟
 (۱) جدید (۲) میانه (۳) قدیم (۴) عتیق
۷. مهره‌های «عقیق خراش‌دار»، دلیلی محکم بر ارتباط تجاری شوش با کدام مناطق است؟
 (۱) سرزمین‌های سومری (۲) سرزمین‌های دره سند (۳) مناطق آناتولی شرقی (۴) مناطق لوانت و آموک
۸. کدام شیء شاخص فرهنگ مروی - بلخی در هزاره دوم ق.م، در برخی محوطه‌های فلات ایران دیده می‌شود؟
 (۱) مهره‌های عقیق سرخ مخطوط (۲) مهرهای مشبک برنزی (۳) سفال‌های سیاه داغدار با نقش برجسته (۴) ظروف سنگ کلریت براق
۹. دوره دریاس، حدفاصل کدام مقطع زمانی قبل از میلاد را دربرمی‌گیرد ویژگی آن کدام است؟
 (۱) ۹۵۰۰ - ۹۰۰۰ / گرما و افزایش نسبی باران
 (۲) ۹۰۰۰ - ۶۵۰۰ / سرما و خشکی نسبی اقلیم
 (۳) ۱۰۸۰۰ - ۹۵۰۰ / سرما و خشکی شدید اقلیم
 (۴) ۱۰۸۰۰ - ۹۵۰۰ / گرما و بارش باران‌های موسمی شدید
۱۰. مهم‌ترین مجموعه دست‌ساخته‌های منزلتی دوره مفرغ حوزه فرهنگی خراسان، از کاوش‌های کدام محوطه به دست آمده است؟
 (۱) تپه دامغانی (۲) محوطه چلو (۳) تپه پهلوان (۴) محوطه شهرک فیروزه
۱۱. خشت‌های موسوم به یک سو کوژ (plano-convex) از مصالح شناخته‌شده در کدام محوطه نوسنگی است؟
 (۱) تپه آسیاب (۲) تپه زاغه (۳) تپه سنگ چخماق (۴) گنج دره

۱۲. منظور از دومین موج مهاجرت انسان از آفریقا چیست؟

- (۱) مهاجرت انسان همو ارنکتوس در ۱۰۷ میلیون سال قبل
- (۲) مهاجرت نئاندرتال‌ها به سمت اروپا در ۴۰۰ هزار سال قبل
- (۳) مهاجرت انسان هموساپینس در حدود ۳۰۰ هزار سال قبل
- (۴) مهاجرت استرالو پیتکوس‌ها در ۲۰۵ میلیون سال قبل

۱۳. سفال‌های نوع سراب، بیشتر در کدام محوطه پیش از تاریخی غرب ایران به دست آمده است؟

- (۱) گوران (۲) گودین (۳) گیان (۴) سیایید

۱۴. عصر مفرغ در ایران، حدوداً کدام بازه زمانی قبل از میلاد را در برمی‌گیرد؟

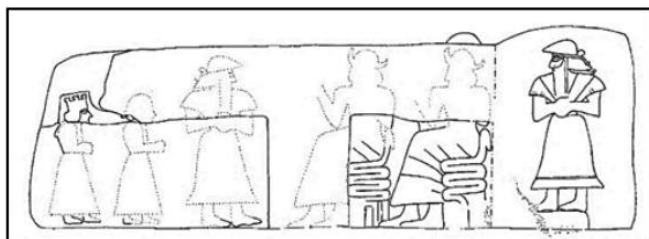
- (۱) ۱۵۰۰ - ۳۰۰۰ (۲) ۳۰۰۰ - ۳۵۰۰ (۳) ۲۵۰۰ - ۲۰۰۰ (۴) ۴۰۰۰ - ۳۱۰۰

۱۵. سنگ مادرهای موسوم به فشنگی، نشانگر کدام تکنیک (روش) در تولیدات ابزار سنگی بوده‌اند؟

- (۱) ضربه‌ای (۲) فشار مماس (۳) گرمادهی (۴) ورقه‌ای

۱۶. در کدام منبع، پوزور - اینشوشینک به عنوان «شاه اوان» نامیده شده است؟

- (۱) فهرست شاهان شوش (۲) فهرست شاهان اکدی
- (۳) کتیبه‌های سنگی اکدی (۴) فهرست شاهان سومری

۱۷. نقش برجسته زیر، در کدام محوطه قرار دارد؟

- (۱) تخت گوهر
- (۲) تخت جمشید
- (۳) کورنگون
- (۴) نقش رستم

۱۸. کدام مورد، در خصوص طرح روبه‌رو درست است؟

- (۱) استل آشوری با تصویر خدای ایلامی
- (۲) استل بابلی با تصویر شاه ایلامی
- (۳) استل ایلامی با تصویر خدای بابلی
- (۴) استل ایلامی با تصویر شاه ایلامی

۱۹. پشتبندهای مطبق غربی (شماره ۳) محوطه پاتپه، با کدام محوطه قابل مقایسه است؟

- (۱) تخت جمشید (۲) پاسارگاد (۳) گودین (۴) باباجان

۲۰. کدام مورد، درباره پاتوشارا در کتیبه اسرحدون درست است؟

- (۱) کوهستان لاجورد
- (۲) منطقه مرزی بین الیپی و ماد
- (۳) مادی‌های کنار کوه بیکنی
- (۴) ناحیه‌ای مجاور بیابان نمک

۲۱. فون گال، گور دخمه کور و کیچ را مربوط به چه دورانی می‌داند؟

- (۱) فراته داران
- (۲) اواخر هخامنشی - فراته داران
- (۳) دوره هخامنشی و زمانی بعد از داریوش
- (۴) دوره هخامنشی و زمانی قبل از داریوش

۲۲. دلیل احداث شهر پاسارگاد در محل کنونی آن چیست؟

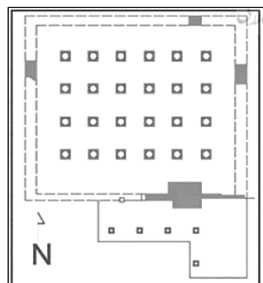
- (۱) مقدس بودن محل
- (۲) سرزمین اجدادی هخامنشیان
- (۳) وجود رودخانه و جغرافیای خاص
- (۴) نزدیکی به محل نبرد هخامنشیان و مادها

۲۳. سرپرست هیئت کاشف گل‌نبشته‌های باروی تخت جمشید، چه کسی بود؟

- (۱) اریک اشمیت
- (۲) ارنست هرتسفلد
- (۳) علی سامی
- (۴) علی اکبر تجویدی

۲۴. تصویر زیر، نقشه کدام کاخ هخامنشی است و در کدام استان قرار دارد؟

- (۱) بردک سیاه - بوشهر
- (۲) تچر - فارس
- (۳) کوشک A - فارس
- (۴) ساختمان II کاخ شاور - خوزستان

۲۵. کدام مضامین، در سفال نوشته‌های شهر نسا وجود ندارد؟

- (۱) گاه‌شماری
- (۲) نام مکان‌ها
- (۳) نام‌های جادویی
- (۴) نام اشخاص

۲۶. تصویر روبه‌رو، مربوط به کدام نقش برجسته الیمایی است؟

- (۱) خونگ نوروژی
- (۲) خونگ کمالوند
- (۳) تنگ سروک
- (۴) خونگ یارعلی‌وند

۲۷. «هرمان»، مجسمه کانیشکا در سرخ کتل را به کدام سبک و پیرو کدام مکتب مجسمه‌سازی نسبت داده است؟

- (۱) متورا - هندی
- (۲) متورا - یونانی
- (۳) قندهار - هندی
- (۴) قندهار - یونانی

۲۸. «اردمن» بر اساس سبک و نوع نقش، بشقاب‌های شکار را به چند گروه طبقه‌بندی کرده است؟

- (۱) دو
- (۲) سه
- (۳) چهار
- (۴) پنج

۲۹. «هوبه سنبا»، لقب کدام شاه ساسانی است و به چه واقعه‌ای اشاره دارد؟

- (۱) قباد اول - حمایت از مزدک
- (۲) قباد اول - سرکوب شورش ارمنستان
- (۳) شاپور دوم - سرکوب اعراب شرق عربستان
- (۴) شاپور دوم - مصالحه با هون‌ها و شکست رومی‌ها

۳۰. کاسه‌های جادویی ساسانی، مربوط به چه بازه زمانی هستند؟

- (۱) اوایل دوره ساسانی
- (۲) اواخر دوره ساسانی
- (۳) قرن ۲-۴ میلادی
- (۴) قرن ۳-۴ میلادی

پاسخ‌نامه دوره پیش از تاریخ و دوران تاریخی ایران

(ایلام - مادها - هخامنشی - اشکانی - ساسانی)

۱. گزینه ۳

موضوع سوال: موضوع اصلی این سؤال، تعیین چارچوب گاه‌نگاری مطلق (Absolute Chronology) یکی از مهم‌ترین فرهنگ‌های عصر مس‌وسنگ (کالکولیتیک) ایران، یعنی «فرهنگ دالما» است. فرهنگ دالما که با سنت سفالی منقوش و به‌ویژه سفال‌های فشاری/نقش‌کنده (Impressed/Incised) شناخته می‌شود، حلقه اتصال فرهنگی میان شمال غرب ایران و زاگرس مرکزی بوده است. گزینه‌ی صحیح بر اساس بازنگری‌های نوین در تاریخ‌گذاری‌های کربن-۱۴ (۱۴C) در محوطه‌های کلیدی این دو منطقه انتخاب شده است.

پاسخ تشریحی:

انتخاب این بازه زمانی برای فرهنگ دالما ریشه در مطالعات نوین باستان‌شناختی دارد.

- **تبارشناسی کاوش‌ها و گاه‌نگاری:** محوطه تپه دالما در جنوب غربی دریاچه ارومیه، نخستین بار توسط «چارلز برنی» (۱۹۵۸) و سپس «کایلر یانگ» (۱۹۶۱) کاوش شد و به عنوان فاز نهم حسنلو (Hasanlu IX) معرفی گردید. در گذشته، تاریخ این فرهنگ را غالباً حدود ۵۰۰۰ تا ۴۵۰۰ ق.م در نظر می‌گرفتند. اما پژوهش‌های جدید و تاریخ‌گذاری‌های مطلق در محوطه‌های شمال غرب (مانند تپه نادر، ده‌بکر، و دواگوز) و ارزیابی مجدد لایه‌های زاگرس مرکزی (مانند گودین X و سه‌گابی)، نشان داده است که اوج و گسترش اصلی فرهنگ دالما در یک بازه زمانی متأخرتر، یعنی حدود ۴۶۰۰ تا ۴۱۰۰ پیش از میلاد قرار می‌گیرد.
 - **کالبدشکافی جغرافیایی:** خاستگاه اصلی فرهنگ دالما حوضه دریاچه ارومیه است، اما این فرهنگ از طریق کریدورهای طبیعی زاگرس به سمت جنوب نفوذ کرده و در دره‌های کنگاور، ماهیدشت و حتی بخش‌هایی از لرستان (زاگرس مرکزی) استقرار یافته است. این گسترش جغرافیایی نشان‌دهنده تعاملات گسترده جوامع نیمه‌کوچرو یا شبکه‌های مبادلاتی منطقه‌ای در هزاره پنجم پیش از میلاد است.
 - **یافته‌های مادی شاخص:** سفال دالما دست‌ساز است و به دو گروه عمده «دالمای منقوش» (با نقوش هندسی درشت و متراکم، معمولاً تک‌رنگ روی زمینه نخودی یا قرمز) و «دالمای فشاری» (سطح سفال با انگشت، ناخن یا ابزار خراشیده و فشرده شده است) تقسیم می‌شود.
- بررسی سایر گزینه‌ها:**
- **گزینه ۱ (۲۵۰۰ - ۴۰۰۰ ق.م):** این بازه زمانی مربوط به دوره مس‌وسنگ جدید (Late Chalcolithic) و فرهنگ‌های پس از دالما است. در شمال غرب با فرهنگ «پیسدلی» (حسنلو VIII) و در زاگرس مرکزی با نفوذ فرهنگ اوروک (گودین VI) هم‌زمان است.
 - **گزینه ۲ (۴۵۰۰ - ۵۰۰۰ ق.م):** این بازه، تاریخ‌گذاری سنتی و قدیمی‌تری است که در منابع کلاسیک برای آغاز دالما یا فازهای گذار عبید در نظر گرفته می‌شد. طراح سؤال با قید «پژوهش‌های جدید»، این گزینه را که نمایانگر دیدگاه‌های قدیمی‌تر است، از دور خارج کرده است.
 - **گزینه ۴ (۴۷۵۰ - ۵۵۰۰ ق.م):** این بازه بسیار قدیمی است و عمدتاً با فرهنگ «حاجی فیروز» در شمال غرب ایران (مس‌وسنگ قدیم/نوسنگی متأخر) و فازهای اولیه مس‌وسنگ در زاگرس انطباق دارد.

راه حل تستی:

تله اصلی طراح در کلمه «پژوهش‌های جدید» نهفته است. بسیاری از داوطلبان با تکیه بر کتب قدیمی‌تر مرجع، ممکن است بلافاصله گزینه ۲ (۴۵۰۰-۵۰۰۰) را انتخاب کنند. میان‌بر تستی در اینجا، آگاهی از «جوان‌تر شدن» یا «کاهش قدمت» تاریخ‌گذاری‌های مطلق فرهنگ‌های مس‌وسنگ ایران در مطالعات اخیر رادیوکربن است که تاریخ دالما را به نیمه دوم هزاره پنجم ق.م (۴۱۰۰-۴۶۰۰) محدود می‌کند.

نکات تکمیلی:

دوره فرهنگی (شمال غرب ایران)	بازه زمانی تقریبی (پژوهش‌های نوین)	محوطه‌های کلیدی	شاخصه مادی/سفالی
حاجی فیروز (Hasanlu X)	۶۰۰۰ تا ۵۰۰۰ ق.م	حاجی فیروز، اهرنجان	سفال‌های منقوش ساده، معماری خشتی
دالما (Hasanlu IX)	۴۶۰۰ تا ۴۱۰۰ ق.م	دالما، تپه نادر، سه‌گابی	سفال فشاری و منقوش هندسی دالما
پیسدلی (Hasanlu VIII)	۴۱۰۰ تا ۳۶۰۰ ق.م	پیسدلی، یانیق تپه (لایه‌های زیرین)	سفال‌های مشابه عبید متأخر و اوروک

۲. گزینه ۱)

موضوع سوال: موضوع اصلی این سؤال، بررسی تحولات سیاسی-اجتماعی و پویایی‌شناسی شهری در بین‌النهرین جنوبی در اواخر هزاره چهارم پیش از میلاد است. تمرکز طراح سؤال بر نقطه پایان هژمونی و «سیستم جهانی اوروک» (Uruk World System) و آغاز روند تمرکززدایی است که به شکل‌گیری دولت‌شهرهای مستقل در دوره شکوفایی تمدن سومر (آغاز ایلامی/جمدت نصر و سپس عصر دودمانی قدیم) منجر گردید.

پاسخ تشریحی:

- دوره اوروک III (هم‌زمان با دوره جمدت نصر در حدود ۳۱۰۰ تا ۲۹۰۰ پیش از میلاد)، نقطه عطفی در تاریخ بین‌النهرین است.
- **فروپاشی سیستم متمرکز:** در دوره اوروک IV، شهر اوروک به چنان قدرتی دست یافت که شبکه‌ای عظیم از مستعمرات و ایستگاه‌های تجاری (نظیر حابو کابیرا در سوریه و گودین V در زاگرس مرکزی) را برای کنترل شریان‌های اقتصادی ایجاد کرد. اما با ورود به فاز اوروک III، این شبکه پیچیده و مرکزیت قدرتمند اوروک در جنوب بین‌النهرین از هم پاشید.
- **شکل‌گیری دولت‌شهرهای مستقل:** با افول هژمونی مطلق شهر اوروک در لایه III، سایر مراکز جمعیتی در جنوب بین‌النهرین (مانند اور، نیپور، کیش و شوروپاک) قدرت گرفتند. این تمرکززدایی باعث شد تا جنوب بین‌النهرین از یک امپراتوری تجاری متمرکز، به موزائیکی از دولت‌شهرهای رقیب و مستقل تبدیل شود که مقدمه ورود به دوره «دودمانی قدیم» (Early Dynastic) را فراهم آورد.
- **یافته‌های مادی و کتیبه‌شناسی:** در لایه اوروک III، با وجود فروپاشی سیاسی، خط آغاز-میخی (Proto-Cuneiform) به تکامل خود ادامه داد، اما سبک‌های سفالی محلی‌تر شدند (مانند سفال‌های چندرنگ جمدت نصر) که خود نشانه‌ای بارز از منطقه‌گرایی و استقلال فرهنگی-سیاسی دولت‌شهرهاست.

بررسی سایر گزینه‌ها:

- **گزینه ۴ (IV):** لایه اوروک IV (حدود ۳۳۰۰ تا ۳۱۰۰ ق.م) اوج قدرت، مرکزیت و گسترش اوروک است. در این دوره، خط اختراع شد، معماری مانیومنتال (مانند معبد انانا) به اوج رسید و سیستم جهانی اوروک بیشترین انسجام را داشت؛ بنابراین زمان «فروپاشی» نیست، بلکه زمان «اوج هژمونی» است.
- **گزینه ۳ (VIII):** اوروک میانی. این لایه نمایانگر مرحله‌ای از رشد فزاینده شهرنشینی و پیچیدگی‌های اولیه اداری است و هنوز تا رسیدن به اوج تمرکز و سپس فروپاشی آن فاصله زیادی دارد.
- **گزینه ۲ (XIV):** اوروک قدیم / گذار از عبید متأخر. این دوره نشان‌دهنده مراحل آغازین شکل‌گیری دهکده‌های بزرگ و قدم‌های اولیه به سوی شهرنشینی است و اساساً هنوز «مرکزیتی» به معنای امپراتوری شکل نگرفته بود که بخواهد از هم بپاشد.

راه حل تستی:

تله اصلی در درک معکوس لایه‌نگاری باستان‌شناختی نهفته است. در کاوش‌های باستان‌شناسی، لایه‌های با شماره کمتر (مثل III) جدیدتر از لایه‌های با شماره بیشتر (مثل IV) هستند. کلیدواژه «از هم پاشید» مستلزم آن است که ابتدا به اوج قدرت رسیده

باشیم. از آنجا که داوطلب می‌داند اوج قدرت اوروک در لایه IV بوده است، فروپاشی آن منطقاً در لایه بعدی (یعنی جوان‌تر)، که لایه III است، رخ می‌دهد.

نکات تکمیلی:

دوره باستان‌شناختی	لایه‌نگاری اوروک (Eanna)	وضعیت سیاسی و اجتماعی	شاخصه‌های مادی
اوروک قدیم	لایه‌های IX تا XIV	شکل‌گیری اولیه شهرنشینی	سفال‌های چرخ‌ساز اولیه، کاسه‌های لبه‌واریز ابتدایی
اوروک میانی	لایه‌های VI تا VIII	گسترش ارتباطات فرمانطقه‌ای	پیدایش مهرهای استوانه‌ای، معماری سه‌بخشی
اوروک متأخر	لایه‌های V تا IV	اوج تمرکزگرایی و سیستم جهانی	ابداع خط (اوروک IV)، تولید انبوه کاسه لبه‌واریز، مستعمرات تجاری
جمدت نصر	لایه III	فروپاشی مرکزیت / دولت‌شهرهای مستقل	سفال‌های چندرنگ، خط تکامل‌یافته‌تر، منطقه‌گرایی شدید

۳. گزینه ۴)

موضوع سوال: موضوع اصلی این سؤال، بررسی تأثیرات یکی از مهم‌ترین رویدادهای اقلیمی هولوسن پسین، معروف به «رویداد ۴۲۰۰ سال پیش» (۴.۲ kiloyear BP event)، بر پویایی، بقا و فروپاشی فرهنگ‌های عصر مفرغ در فلات ایران و آسیای مرکزی است. این سؤال مستقیماً توانایی داوطلب در تطبیق گاه‌نگاری مطلق (Absolute Chronology) با رویدادهای زیست‌محیطی و تحولات فرهنگی را می‌سنجد.

پاسخ تشریحی:

- انتخاب گزینه ۴ بر پایه تطبیق گاه‌نگاری شکل‌گیری فرهنگ بلخی-مرویی با شرایط اقلیمی هزاره سوم پیش از میلاد استوار است:
- **رویداد اقلیمی ۴۲۰۰ (حدود ۲۲۰۰ پیش از میلاد):** این رویداد یک دوره خشکسالی شدید و ناگهانی (Megadrought) در مقیاس جهانی بود که باعث کاهش شدید بارش و افت سطح آب رودخانه‌ها شد. این پدیده عامل اصلی فروپاشی امپراتوری اکد در میان‌رودان، پادشاهی کهن در مصر و فرهنگ هاراپا در دره سند دانسته می‌شود.
- **شکوفایی فرهنگ بلخی-مرویی (BMAC):** مجموعه باستان‌شناختی بلخ-مرو (Bactria-Margiana Archaeological Complex) یا فرهنگ خراسان بزرگ، دقیقاً در همین بازه زمانی (حدود ۲۲۵۰ تا ۱۷۰۰ پیش از میلاد) نه تنها دچار انحطاط نشد، بلکه از یک فرهنگ روستانشین (مانند فازهای اولیه نمازگاه) به یک تمدن پیچیده شهری با معماری مانیومنتال ارتقا یافت.
- **کالبدشکافی جغرافیایی و استراتژی بقا:** خاستگاه این فرهنگ در حوضه رودخانه‌های مرغاب و آمودریا (جیحون) و دلتاهای آبرفتی آن‌ها (مانند واحه مارگیانا) قرار داشت. سیستم‌های آبیاری پیشرفته در این واحه، بهره‌گیری از روان‌آب‌های کوهستان‌های پامیر و هندوکش، و سازماندهی قدرتمند اجتماعی (که در معماری قلعه‌مانند و محصور محوطه‌هایی چون «گنور تپه» مشهود است)، به این فرهنگ اجازه داد تا در برابر خشکسالی جهانی مقاومت کرده و حتی به قطب اصلی تولید و تجارت فلزات و سنگ‌های نیمه‌بها در عصر مفرغ متأخر تبدیل شود.

بررسی سایر گزینه‌ها:

- **گزینه ۱ (تمدن جیرفت):** حوزه فرهنگی هلیل‌رود (دوره سوم و چهارم تپه کنارصندل) وابستگی شدیدی به اکوسیستم رودخانه‌ای محلی داشت. هم‌زمان با رویداد ۴۲۰۰، به دلیل خشکسالی، تغییر مسیر آب‌ها و فروپاشی شبکه‌های تجارت بین‌المللی (که جیرفت واسطه آن بود)، این تمدن شهری دچار انحطاط شد و استقرارها به سمت جوامع کوچ‌رو و محوطه‌های کوچک‌تر سوق پیدا کرد.

- گزینه ۳ (حوزه تمدنی هلمند در سیستان): اوج شکوفایی شهر سوخته (دوره دوم و سوم) پیش از این رویداد بود. با آغاز دوره چهارم شهر سوخته (حدود ۲۳۰۰ تا ۲۱۰۰ ق.م)، هم‌زمان با خشکسالی شدید، تغییر مسیر رود هیرمند و خشک شدن دریاچه هامون، این کلان‌شهر عصر مفرغ کاملاً متروک و تمدن هلمند دچار فروپاشی قطعی شد.
راه حل تستی:

تله اصلی طراح، گر زدن رویداد «۴۲۰۰ سال پیش» با مفهوم کلی «فروپاشی» است. در ذهن بسیاری از دانشجویان، این پدیده معادل با نابودی تمامی تمدن‌های عصر مفرغ است. میان‌بر تستی: به قید منفی «نشد» در صورت سؤال دقت کنید. شما باید فرهنگی را بیابید که تاریخ اوج و شکوفایی آن با عصر مفرغ متأخر (Late Bronze Age / آغاز هزاره دوم ق.م) گره خورده باشد. فرهنگ‌های جیرفت و هلمند متعلق به مفرغ قدیم و میانی هستند و طبیعتاً در اواخر هزاره سوم نابود شده‌اند؛ اما خراسان بزرگ (BMAC) پدیده شاخص مفرغ متأخر است.

نکات تکمیلی:

حوزه فرهنگی / تمدنی	وضعیت پیش از ۲۲۰۰ ق.م (مفرغ میانی)	تأثیر رویداد ۴۲۰۰ سال پیش	وضعیت پس از ۲۲۰۰ ق.م (مفرغ متأخر)
جنوب شرق (هلمند)	اوج شکوفایی شهری (شهر سوخته III)	فروپاشی کامل	متروک شدن محوطه، مهاجرت جمعیت
جنوب (هلیل‌رود/جیرفت)	مرکزیت تولید کلریت و تجارت جهانی	انحطاط و تقلیل مقیاس	زوال شهرنشینی، پراکندگی استقرارها
شمال شرق (خراسان بزرگ)	جوامع کشاورز در حال گذار (نمازگاه IV)	عدم انحطاط / رشد تصاعدی	ظهور کلان‌شهرهای محصور (گنور تپه)، اوج تولیدات مادی

گزینه ۲. ۴.

موضوع سوال: موضوع اصلی این سؤال، شناخت گونه‌شناسی (Typology) مهرهای باستانی حوزه خلیج فارس (معروف به مهرهای دیلمون) و تطبیق گاه‌نگاری نسبی این یافته‌ها با یکی از مهم‌ترین محوطه‌های پیش از تاریخ و آغاز تاریخی جنوب شرقی ایران، یعنی «تپه یحیی» در استان کرمان است. این سؤال توانایی داوطلب را در درک شبکه‌های تجارت فرامنطقه‌ای هزاره سوم پیش از میلاد و شناخت دقیق لایه‌نگاری محوطه‌های کلیدی می‌سنجد.

پاسخ تشریحی:

- انتخاب گزینه دوم بر پایه دو اصل مسلم باستان‌شناختی استوار است: فرم فیزیکی مهر و افق گاه‌نگاری تجارت کلریت.
- گونه‌شناسی مهر خلیج فارس:** مهرهای حوزه خلیج فارس که مرکز تولید و توزیع آن‌ها در جزایر بحرین و فیلکه (فرهنگ دیلمون) بوده است، ماهیتاً از نوع **مهرهای استامپی (Stamp Seals)** هستند. این مهرها غالباً مدور، با پشتی گنبدی‌شکل که سوراخی برای عبور بند دارند، ساخته می‌شدند و نقوش روی آن‌ها شامل انسان، حیوانات (مثل غزال و گاو)، و نمادهای نجومی یا هندسی است. این سنت مهرسازی کاملاً با سنت مهرهای سیلندری (استوانه‌ای) میان‌رودان و ایلام متفاوت است.
- تبارشناسی کاوش‌ها و گاه‌نگاری تپه یحیی:** تپه یحیی توسط «کارل لمبرگ-کارلوسکی» (C.C. Lamberg-Karlovsky) از دانشگاه هاروارد کاوش شد. حیاتی‌ترین لایه این محوطه در بحث تعاملات بین‌المللی، **دوره یحیی IV-B** (حدود ۲۴۰۰ تا ۲۰۰۰ پیش از میلاد) است.
- کالبدشکافی جغرافیایی و مبادلاتی:** در دوره IV-B، تپه یحیی (در دره صوغان کرمان) به قطب اصلی تولید و تراش ظروف سنگ صابونی/کلریتی تبدیل شد. این ظروف که دارای نقوش پرکار و نمادین بودند (معروف به سبک بین‌فرهنگی یا Intercultural Style)، به شدت در میان‌رودان، دره سند و سواحل خلیج فارس متقاضی داشتند. کشف مهرهای استامپی گونه خلیج فارس در لایه IV-B یحیی و سایر محوطه‌های جنوب و جنوب شرق ایران، اثبات‌کننده حضور تجارت دیلمونی یا ارتباط مستقیم این محوطه با بنادر خلیج فارس در نیمه دوم هزاره سوم پیش از میلاد است.

بررسی سایر گزینه‌ها:

- گزینه‌های ۱ و ۳ (سیلندری): کاربرد واژه «سیلندری» بلافاصله این گزینه‌ها را باطل می‌کند. مهرهای سیلندری (استوانه‌ای) اختراع و شاخصه اصلی فرهنگ اوروک و متعاقباً تمدن‌های میان‌رودان و ایلام (مانند شوش) هستند. فرهنگ دیلمون و خلیج فارس به مهرهای استامپی دایره‌ای خود مشهور است.
- گزینه ۴ (یحیی IV-A): دوره IV-A در تپه یحیی مربوط به اوایل هزاره دوم پیش از میلاد (حدود ۲۰۰۰ تا ۱۷۰۰ ق.م) و مقارن با استقرار فرهنگ‌های ایلامی متأخر (شیمشکی/سوکالماخ) است. در این دوره، شبکه تجارت جهانی سنگ کلریت که محور ارتباطی یحیی با خلیج فارس بود، فروپاشیده و ارتباطات تقلیل یافته بود؛ بنابراین لایه طلایی این تعاملات همان IV-B است.

راه حل تستی:

تله طراح در بازی با کلمات «سیلندری» و «استامپی» در ترکیب با لایه‌های مشابه است. میان‌بر تستی: به محض دیدن نام «خلیج فارس» (یا دیلمون) در بحث مهرها، باید بلافاصله واژه «استامپی» در ذهن تداعی شود. این تکنیک سریعاً گزینه‌های ۱ و ۳ را رد می‌کند. سپس، با به یاد آوردن اینکه اوج تجارت و شکوفایی تپه یحیی با خلیج فارس در عصر مفرغ متأخر مربوط به لایه تولید کلریت است، مستقیماً به لایه IV-B می‌رسیم.

نکات تکمیلی:

گاه‌نگاری تپه یحیی	بازه زمانی تقریبی	بافتار فرهنگی و یافته‌های شاخص	نوع ارتباطات فرمانطقه‌ای
یحیی IV-C	۳۰۰۰ تا ۲۸۰۰ ق.م	فاز آغاز ایلامی (Proto-Elamite) / الواح میخی اولیه	ارتباط با شوش و انشان (تأثیر مهرهای سیلندری آغاز ایلامی)
یحیی IV-B	۲۴۰۰ تا ۲۰۰۰ ق.م	اوج شکوفایی / تولید انبوه ظروف کلریتی	تجارت گسترده با دیلمون (خلیج فارس)، میان‌رودان و دره سند / مهرهای استامپی
یحیی IV-A	۲۰۰۰ تا ۱۷۰۰ ق.م	گذار به مفرغ متأخر / کاهش چشمگیر تولیدات کارگاهی	نفوذ فرهنگ ایلامی / افول تجارت بین‌المللی کلریت

۵. گزینه ۱)

موضوع سوال: موضوع اصلی این سؤال، ردیابی خاستگاه باورهای آیینی و معماری مذهبی-نمادین در دوره نوسنگی پیش‌ازسفال (Pre-Pottery Neolithic - PPN) در فلات ایران است. طراح سؤال بر جدیدترین دستاوردهای باستان‌شناختی در زاگرس مرکزی متمرکز شده است که معادلات پیشین در خصوص قدیمی‌ترین فضاهای آیینی (که پیش‌تر به محوطه‌هایی چون گنج‌دره نسبت داده می‌شد) را دگرگون کرده و قدمت این گونه معماری را به اواخر هزاره نهم و اوایل هزاره هشتم پیش از میلاد به عقب برده است.

پاسخ تشریحی:

انتخاب گزینه اول (محوطه شیخی‌آباد) به عنوان پاسخ صحیح، برآمده از نتایج کاوش‌های نوین باستان‌شناختی در قرن بیست‌ویکم است:

- تبارشناسی کاوش‌ها:** تپه شیخی‌آباد در جریان پروژه باستان‌شناختی زاگرس مرکزی (CZAP) در سال ۲۰۰۸ میلادی توسط هیئت مشترک ایران و بریتانیا به سرپرستی «راجر متیوز»، «کمال‌الدین نیکنامی» و «حسن فاضلی نشلی» کاوش شد.
- کالبدشکافی جغرافیایی:** این محوطه در دره چمچمال در شهرستان صحنه (استان کرمانشاه) واقع شده است و یکی از کلیدی‌ترین توقف‌گاه‌های جوامع شکارچی-گردآورنده در مسیر گذار به یکجانشینی و تولید غذا در کریدورهای طبیعی زاگرس محسوب می‌شود.
- معماری آیینی و یافته‌های مادی:** مهم‌ترین کشف این هیئت، شناسایی یک فضای معماری ویژه با نقشه T شکل در لایه‌های عمیق محوطه بود. در این بنا، چهار مجسمه کامل بز کوهی/گوسفند وحشی که با گل رزوه شده و به دیوارها الصاق شده بودند،

کشف گردید. بقایای رنگ اخرا (قرمز) در این فضا و فقدان بقایای زندگی روزمره (مانند اجاق‌های پخت‌وپز یا زباله‌های خانگی)، کاربرد کاملاً آیینی و تشریفاتی این فضا را اثبات می‌کند. با توجه به تاریخ‌گذاری مطلق (رادیوکربن)، قدمت این بنای آیینی به حدود ۱۱۸۰۰ تا ۹۶۰۰ سال پیش (اواخر هزاره نهم پیش از میلاد) می‌رسد که آن را به کهن‌ترین فضای آیینی شناخته‌شده در ایران بدل کرده است.

بررسی سایر گزینه‌ها:

- **گزینه ۴ (تپه گنج دره):** این محوطه (کاوش شده توسط فیلیپ اسمیت) دارای معماری بسیار پیشرفته خشتی در لایه D (حدود قرن هشتم ق.م) است و در آن طاقچه‌هایی با مجسمه حیوانات نیز یافت شده است. تا پیش از کاوش‌های شیخی‌آباد، گنج‌دره به عنوان قدیمی‌ترین نمونه این نوع معماری در ایران شناخته می‌شد، اما یافته‌های شیخی‌آباد به لحاظ زمانی قدیمی‌تر از معماری آیینی گنج‌دره است.
- **گزینه ۲ (تپه گوران هلیلان):** کاوش‌های «یورگن ملدگارد» و «پدر مورتسن» در گوران، بیشتر به دلیل نشان دادن توالی بی‌نظیر از دوره نوسنگی پیش‌ازسفال به نوسنگی باسفال (Aceramic to Ceramic) و تکامل معماری از کلبه‌های حصیری به خانه‌های خشتی اهمیت دارد و فاقد بنای آیینی شاخص با قدمت شیخی‌آباد است.
- **گزینه ۳ (تپه عبدالحسین):** کاوش‌های «جودیت پولار» در این محوطه لرستان، بقایای استقرارهای دوره نوسنگی پیش‌ازسفال و ابزارهای سنگی هندسی را آشکار کرد، اما هیچ ساختار مانیمونتال یا بنای آیینی مستقلی که با شیخی‌آباد قابل قیاس باشد، در آن یافت نشد.

راه حل تستی:

تله اصلی طراح، شهرت بیش از حد محوطه «گنج‌دره» در منابع کلاسیک باستان‌شناسی ایران است. بسیاری از داوطلبانی که کتب قدیمی‌تر را مطالعه کرده‌اند، بی‌درنگ گنج‌دره را انتخاب می‌کنند. میان‌بر تستی: همواره در سؤالاتی که به دنبال «ترین‌ها» (کهن‌ترین، جدیدترین) هستند، باید به پروژه‌های کاوش اخیر (پس از سال ۲۰۰۰ میلادی) توجه کرد. کلیدواژه «بنای آیینی با مجسمه» در ادبیات جدید باستان‌شناسی زاگرس، منحصرأ با نام «پروژه CZAP» و «تپه شیخی‌آباد» گره خورده است.

نکات تکمیلی:

محوطه باستانی	کاوشگر اصلی	بازه زمانی (تقریبی)	شاخصه مادی / اهمیت کلیدی
شیخی‌آباد	راجر متیوز / نیکنامی	۷۶۰۰ تا ۹۸۰۰ ق.م	کهن‌ترین بنای آیینی (مجسمه حیوانات روی دیوار)
گنج دره	فیلیپ اسمیت	۷۰۰۰ تا ۸۰۰۰ ق.م	ابداع خشت‌های پلانوکانونکس (یک‌رو کوژ)، سفال‌های نرم و ابتدایی
گوران	ملدگارد / مورتسن	۵۵۰۰ تا ۷۰۰۰ ق.م	گذار کامل از نوسنگی پیش‌ازسفال به باسفال، سفال منقوش
آسیاب	رابرت بریدوود	۸۰۰۰ تا ۹۰۰۰ ق.م	استقرار فصلی شکارچی-گردآورندگان، فقدان معماری دائم

۶. گزینه ۴

موضوع سوال: موضوع اصلی این سؤال، شناخت سیر تحول معماری پیش از تاریخ و گونه‌شناسی مصالح ساختمانی (به‌ویژه خشت) در دشت شوشان (استان خوزستان امروزی) است. طراح سؤال یکی از شاخص‌ترین و ابتدایی‌ترین فرم‌های خشت‌زنی در معماری نوسنگی و مس‌وسنگ فلات ایران را هدف قرار داده است که با نام «خشت‌های سیگاری» (Cigar-shaped / Cigarette bricks) شناخته می‌شوند و ظهور آن‌ها منحصرأ با قدیمی‌ترین فازهای استقرار این منطقه پیوند خورده است.